

TARMINIO KALBĖJIMO SUPRANTAMUMAS: APRIORINĖS EILINIŲ KALBOS BENDRUOMENĖS NARIŲ NUOSTATOS

Šiame straipsnyje svarstoma, kas lemia tarminio kalbėjimo suprantamumą / nesuprantamumą. Tiriamąją medžiagą sudaro dalis pagal perceptyvines dialektologijos metodiką atlikto tyrimo „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ duomenų. Straipsnyje analizuojamos apriorinės kalbos bendruomenės narių (tiriamieji – 13–17 metų) nuostatos dėl tarminio kalbėjimo suprantamo / nesuprantamumo. Straipsnyje apibendrinami keli galimi tarminio kalbėjimo suprantamumo / nesuprantamumo vertinimo scenarijai.

Nors lietuvių dialektologijos teorinis modelis nevienalytis, jis neapima visų įmanomų strategijų. Neapima šis modelis ir vadinamųjų *tiltinių paradigmų* [1], kurios remiasi įvairiais metodais ir atsiduria vieno ar kito mokslo periferijoje. L. Milroy ir M. Gordonas tokioms paradigmoms, kurios vienaip ar kitaip susijusios su kalbėjimo variantų tyrimais, įvardyti pasiūlė tradicinės dialektologijos adaptacijos [2] (plačiau žr. Milroy, Gordon 2003, 11–15, 19–22) terminą. Prie tokių paradigmų mokslininkai priskiria ir *perceptyvinę dialektologiją*, apimančią tokias tyrimo strategijas, kurios skatina tirti subjektyvius tarminio kalbėjimo požymius. Taigi greta (a) konstatuojančių, apibendrinančių bei analizuojančių tarmių *esamybę* darbų (turima omenyje pagal lingvistinės geografijos principus atliekami tyrimai bei sisteminiai struktūrinės kalbotyros tradicijos darbai); (b) patikrinančių, objektyviai įvertinančių tarmių faktus bei reiškinius darbų (turima omenyje eksperimentinių, instrumentinių tyrimų tradicija); (c) darbų, kuriuose tiriami tarmių *esamybę* pagrindžiantys veiksniai (turima omenyje sociolingvistinės paradigmos tyrimai), perceptyvines dialektologijos paradigmos tyrimai teikia duomenų apie paprasto kalbos vartotojo (kartu ir vertintojo) *dialekto kompetenciją*, t. y. viena vertus, gebėjimą skirti, atpažinti kalbinius skirtumus, kita vertus, turimą tikslią arba tariamą socialinę-kultūrinę informaciją apie variantą/us.

D. R. Prestono (1989; 1999a, xxiii–xl; 1999b, 359–373; 2002, 57–104) sukurtos ar apibendrintos skirtingo kalbėjimo, pirmiausia tarminio kalbėjimo, *suvokimo* ir *vertinimo* metodologinės nuostatos [3] sėkmingai pritaikytos JAV, Jungtinėje karalystėje, Japonijoje, Vengrijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Olandijoje, Turkijoje ir kai kuriuose kituose kraštuose. Lietuvoje nėra nuoseklios, metodologiškai apibrėžtos perceptyvines tarmių (ar pusiau tarminio kalbėjimo) tyrimų tradicijos. Iš dalies šiai paradigmai galima priskirti G. Kačiuškienės, S. Tumėno (Kačiuškienė 2003, 88–91; Kačiuškienė 2004, 103–108; Kačiuškienė 2005, 49–54; Kačiuškienė, Barvydytė 2006, 8–14; Tumėnas 2003, 238–242; Tumėnas, Račkauskas 2004, 222–224) tyrimus, kuriuose mokslininkai tiria tarmės vertinimą, aiškinasi, kaip tarmės atstovai suvokia, conceptualizuoja tarmę, bendrinę kalbą, svetimą kalbą. Taip pat šiai paradigmai gali būti priskiriami ir L. Grumadienės mėginimai sociolingvistiniais metodais tyrinėti subjektyviąją kalbos vartojimo pusę. Kaip rašo mokslininkė, „subjektyvioji kalbos vartojimo pusė – tai kalbančiojo nusistatymas dėl tam tikrų kalbos vartojimo atvejų arba variantų“ (Grumadienė 1980, 91–93). Taigi tyrėja apibendrinama remiasi kalbos vartotojų nuostatomis ir percepcijomis. M. Ramonienės sociolingvistiniai tyrimai (Ramonienė 2006, 137–148; Hogan-Brun, Ramonienė 2006, 33), skirti tam tikrų kalbos bendruomenių nuostatomis išsiaiškinti, taip pat iš dalies sietini su perceptyvines dialektologijos metodika.

Šio straipsnio **tikslas** – pasvarstyti, kas lemia tarminio kalbėjimo suprantamumą / nesuprantamumą. **Tiriamąją medžiagą** sudaro dalis pagal perceptyvines dialektologijos metodiką atlikto tyrimo „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ duomenų. Straipsnyje analizuojamos tik apriorinės nuostatos dėl tarminio kalbėjimo suprantamo /

nesuprantamumo [4]. Tyrimo – „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ – anketa parengta derinant uždaruosius, atviruosius ir pusiau atviruosius klausimus bei užduotis. Siekiant išsiaiškinti kalbos bendruomenės narių apriorines nuostatas dėl tarminio kalbėjimo suprantamumo / nesuprantamumo sudaryta semantinio diferencialo skalė: *[tarminis kalbėjimas] visiškai nesuprantamas ... [tarminis kalbėjimas] lengvai suprantamas*. Pažymėtina, kad tiriamųjų prašyta ne tik pasirinkti atsakymą, bet ir pakomentuoti, pagrįsti vienokį ar kitokį pasirinkimą.

Iš viso tyrime dalyvavo 548 vieno amžiaus kontingento (dėl termino žr. Prakapienė 2007, 48), t. y. visi tiriamieji yra 13–17 metų, respondentai. Tyrimas vykdytas keliuose punktuose Rytų Aukštaitijoje, Vakarų Aukštaitijoje, Dzūkijoje ir Žemaitijoje (tikslią tiriamųjų imtį žr. 1 ir 2 lentelėse).

1 lentelė. Respondentai pagal gyvenamąją vietą

Grupės [5]	UkmD	UkmŠ	KauAž	Mar6	AIP	SkuoB	KreK	RoP	Iš viso
skaičius	95	65	56	99	63	63	41	66	548
%	17,33	11,86	10,22	18,07	11,5	11,5	7,48	12,04	100

2 lentelė. Respondentai pagal gyvenamąją vietą ir lytį

Regionas	Tiriamųjų grupė	M _{skaič.grupėje}	M % _(grupėje)	V _{skaič.(grupėje)}	V % _(grupėje)
RA [6]	UkmD	43	19,03	52	23,01
RA	UkmŠ	34	15,04	31	13,72
RA	RoP	37	16,37	29	12,83
VA	KauAž	25	16,13	31	20,0
VA	Mar6	45	29,03	54	34,84
PA	AIP	37	58,73	26	41,27
Ž	SkuoB	43	41,34	20	19,23
Ž	KreK	24	23,08	17	16,35
	Iš viso	288		260	

Tik 1,39 % visų respondenčių ir 2,39 % visų respondentų (žr. 3 lentelę, 1 schemą) aprioriškai mano, kad tarminis kalbėjimas yra *visiškai nesuprantamas*. Pažymėtina, kad tokia respondentų nuomonė gali būti susijusi su jų empirine kalbine patirtimi – galbūt jų girdėti ir įsiminę tarminiai diskursai sutrikdė, buvo jiems nesuprantami. Taigi respondentai linkę apibendrinti tarminio kalbėjimo vaizdinį pagal tokį scenarijų: *jeigu nesupratau x tarminio kalbėjimo, vadinasi, bet kokia tarminė raiška yra nesuprantama*. Tačiau pažymėtina, kad toks aiškinimas nelaikytinas vieninteliu. Respondentai, net ir nesiremdami savo pačių kalbine patirtimi, gali kvalifikuoti tarminį kalbėjimą tiesiog kaip kitą kalbą. Tokiu atveju tarminiam kalbėjimui taip pat priskiriamas požymis – *nesuprantamas*. Vienaip ar kitaip tokį atsakymą pasirinkusių respondentų yra labai mažai, vadinasi, tokia pozicija nevertintina kaip reikšminga tendencija.

Net 69,44 % respondenčių ir 59,62 % respondentų (žr. 3 lentelę, 1 schemą) mano, kad tarminis kalbėjimas yra *iš dalies suprantamas*. Aprioriškai pripažįstamas tarminio kalbėjimo kitoniškumas, be to, pozicijos *iš dalies suprantamas* pasirinkimas nurodo tikslesnę respondentų kalbinio išprusimo identifikaciją. Pasirinkę tokį vertinimą, respondentai išsako, kad patys nėra tarminio kodo mokėtojai. Vadinasi, respondentai neidentifikuoja savęs kaip kurios nors tarmės bendruomenės narių. Pažymėtina, kad taip teigti yra kiek per griežta, bet,

kita vertus, respondentų komentarai paantrina tokioms įžvalgoms. Respondentai pabrėžia ne viską suprantą, pavyzdžiui:

- UkmŠM17 [7] – *todėl, kad yra nemažai skirtingų žodžių* [8];
- UkmŠM19 – *todėl, kad kai kurie žodžiai kitaip kirčiuojami, ir sunku tai suprasti;*
- UkmŠV04 – *todėl, kad žmogus šiek tiek kalba ne taip kaip aš;*
- UkmŠV34 – *keisti žodžiai;*
- UkmDM04 – *žodžiai kitokie, prisideda kelios raidės;*
- UkmDM19 – *nesuprantu kai kurių žodžių;*
- UkmDV10 – *todėl, kad jie tuos pačius žodžius taria kitaip;*
- UkmDV23 – *jų tarimas skiriasi;*
- RoPM12 – *kalba būna netaisyklinga, žodžiai negirdėti;*
- RoPV02 – *todėl, kad sunkūs žodžiai;*
- RoPV11 – *nes nesuprantame tarmiškų žodžių;*
- KauAžM10 – *nes sunkiai suprantama kalba, kai kalbiesi su kitos tarmės žmogumi;*
- KauAžM11 – *kartais sudėtinga suprasti kai kuriuos žodžius;*
- KauAžM16 – *todėl, kad tarminė kalba turi savitų žodžių ir savitą tarimą;*
- KauAžV14 – *nes žodžiai yra keisti ir sunkūs;*
- KauAžV19 – *kai kurie žodžiai yra kitaip tariami;*
- Mar6M13 – *ne visi žodžiai suprantami;*
- Mar6M34 – *kai kuriuos žodžius taria kitaip;*
- Mar6V20 – *žodžių kirčiavimas ir negirdėti žodžiai;*
- Mar6V26 – *tai visai kitokių žodžių yra negu mano kalboje;*
- AIPM03 – *ne visi žodžiai suprantami;*
- AIPM08 – *nes nežinau, ką reiškia kai kurie žodžiai;*
- AIPM12 – *nėra visi žodžiai tariami aiškiai;*
- AIPM31 – *suprantami panašūs žodžiai, kitų suprast neįmanoma;*
- AIPV26 – *nes yra nesuprantamų žodžių;*
- AIPV24 – *neaiškus tarimas;*
- SkuoBM01 – *nes kiti gali nesuprasti kokių nors žodžių;*
- SkuoBM09 – *nes yra ir tokių žodžių, kurie tarmiški, kiekvienam nesuprantami;*
- SkuoBM13 – *nes tarminiai žodžiai tik kartais suprantami;*
- SkuoBM42 – *nes beveik visi žodžiai iškraipyti;*
- KreKM20 – *stipriai skiriasi žodynas.*

Pažymėtina, kad vienokio ar kitokio atsakymo pasirinkimą komentavo tik dalis respondentų, tačiau, kaip matyti iš pavyzdžių, jų išsakytų argumentų panašumas yra akivaizdus. Respondentai dažniausiai nurodo, kad labiausiai tarminį kalbėjimą suprasti trukdo leksika ir tarties skirtumai.

Kai kurie respondentai teigia iš dalies suprantą tarminį kalbėjimą dėl asmeninės patirties, pavyzdžiui: UkmDM25 – *nes turiu giminių Žemaitijoje;* RoPM30 – *nes kai kuriuos žodžius esame girdėję iš senesnių žmonių;* RoPM32 – *todėl, kad močiutė panašiai kalbėjo;* KauAžV24 – *nes turiu giminių, su kuriom bendrauju jau seniai, tai suprantu;* Mar6M42 – *močiutė kalba tarmiškai, todėl suprantamas;* Mar6M44 – *turiu giminaičių, kurie kalba tarmiškai;* Mar6M32 – *nes mano senelis kalba žemaitiškai;* SkuoBV01 – *todėl, kad daug aplinkinių žmonių kalba tarmiškai ir pan.*

Iš dalies suprantamas tarminis kalbėjimas ir dėl panašumo:

- a) i bendrinę kalbą, pavyzdžiui, UkmŠM27 – *nes žodžiai panašūs į bendrinę kalbą;* RoPV16 – *yra daug žodžių, kuriuos vartoja bendrinėje kalboje;* KauAžM21 – *nes kai kurie tarmiški žodžiai panašūs kaip ir bendrinėje;* KauAžV07 – *nes turi panašių žodžių ir skiemenų į bendrinę kalbą;* KauAžV11 – *nes žodžiai panašūs į bendrinės kalbos;* Mar6M07 – *nes tarminis kalbėjimas panašus į bendrinę kalbą;* Mar6M10 – *dalį žodžių yra panašūs į bendrinę kalbą;*

KreKM03 – ir bendrinėje kalboje ir tarminėje kalboje yra tų pačių žodžių; KreKM03 – bendrinė kalba sukurta tarmės pagrindu;

b) į paties tiriamojo kalbą, pavyzdžiui, UkmŠV12 – nes kai kurie žodžiai sutampa; UkmŠV05 – nes kalba labai panašiai; RoPM04 – nes yra tokių žodžių, kuriuos supranti; RoPM14 – nes kalba yra panaši; RoPM18 – todėl, kad kai kurių žodžių tartis yra panaši; RoPV15 – kai kurie žodžiai panašūs, kai kurie iš viso skirtingi; KauAžM23 – nes dauguma žodžių skamba panašiai; Mar6M26 – todėl, kad kai kurie vienodi žodžiai; Mar6M27 – man nesudaro problemų; SkuoBM32 – nes kai kurie žodžiai yra vienodi arba panašūs; KreKV06 – nes žodžiai labai panašūs; KreKM17 – yra daug panašių žodžių.

Kai kurių respondentų argumentai, kodėl jiems tarminis kalbėjimas yra iš dalies suprantamas, iš esmės pagrįsti dedukciniu samprotavimu, pavyzdžiui, UkmDM32 – todėl, kad ta kalba vis tiek lietuviška ir suprantama; UkmDV12 – kalba ta pati, bet kalba lietuvių; KauAžM24 – juk pagrindas – ta pati kalba; KauAžV16 – nes vis tiek kalbama ta pačia visiems bendra kalba, tik skiriasi tarmė; KauAžV17 – nes tai ta pati kalba, į kurią įsiklausius, galima suprasti; Mar6M16 – lietuviai lietuvius supranta; SkuoBM33 – todėl, kad vis tiek lietuviški žodžiai (nesvarbu, kurios tarmės), skamba panašiai.

Apibendrinant tokius respondentų aiškinimus, pasakytina, kad tarminis kalbėjimas iš dalies suprantamas todėl, kad respondentų sąmonėje jis suprantamas pagal tokį modelį: kalba = 1tarmė + 2tarmė + ...ntarmė.

Respondentų komentaruose ryškėja skirtingų kartų vartojamo kodo priešpriešinimas, pavyzdžiui, RoPM35 – todėl, kad tarminiu kalbėjimu kalba tik senesni žmonės, UkmDV28 – nežinomų žodžių daug, ir kad jie senoliai; KauAžM13 – todėl, kad seneliai taip kalba; KauAžM22 – nes kai kurie žodžiai kilę iš senelių ir ne visiems žinomi. Tokie komentarai atspindi socialinę nuostatą dėl tarminio kodo vartotojų – tarminis kalbėjimas priskiriamas tam tikram amžiaus kontingentui [9]. Be to, paliudijamas respondentų kalbinis išprusimas – gebėjimas skirti, kad vyresnieji bendruomenės nariai kalba kitaip. Suprantama, reikia turėti omenyje, kad respondentų girdimi skirtumai tarp jaunosios ir vyriausiosios kartos variantų gali būti tik įsivaizduojami, ar atvirkščiai – respondentai stengiasi *negirdėti* tarminių ypatybių jaunųjų vartojamuose variantuose. Turint omenyje tai, kad respondentai atskleidė savo apriorines nuostatas dėl tarminio kalbėjimo, galima prielaidiškai teigti, kad juos lėmė tam tikra socialinė tarminio kalbėjimo konotacija ir galbūt *dialekto nevisavertiškumo kompleksas* [10]. Teigdamas, kad tarminio kalbėjimo nesupranta, tiriamasis atsiriboja nuo tokio kalbėjimo.

Svarbu pažymėti, kad remiantis tuo, kaip kai kurie respondentai komentuoja, kodėl tarminis kalbėjimas jiems suprantamas tik iš dalies, išaiškėja, kad jie teisingai įsivaizduoja nevienalytį tarminį diskursą. Pažymėję, kad tarminis diskursas suprantamas iš dalies, respondentai, komentuodami pasirinkimą, patikslina, pavyzdžiui, UkmŠV17 – žiūrint kuri tarmė; UkmDM20 – ne visas tarmes suprantu lengvai. Vienaip ar kitaip toks diferencijavimas liudija, kad kalbos vartotojų ir vertintojų sąmonėje egzistuoja tam tikras mentalinis dialektų žemėlapis [11].

RoPM11 tarminį kalbėjimą laiko iš dalies suprantamu todėl, kad ta kalba panaši į aukštaičių, vadinasi, aukštaičių [kalba] respondentės sąmonėje yra tam tikras atskaitos kodas, galbūt (?) nekvalifikuojamas kaip tarminis kalbėjimas. SkuoBM26 teigia, kad tarminis kalbėjimas iš dalies suprantamas todėl, kad kiti *temoka ir tesupranta aukštaičių kalbą* – šiuo atveju galima daryti prielaidą, kad jaunosios Žemaitijos respondentės sąmonėje aukštaičių kalba tapatinama su bendrine kalba, o tarme (tarminiu kalbėjimu) laikoma žemaičių tarmė (ar kalba). Tikėtina, kad tokios respondentų nuostatos nėra vienkartinės – jos neabejotinai išaugusios iš tam tikrų bendruomenės kalbinių nuostatų.

19,44 % respondenčių ir 20,77 % respondentų (žr. 3 lentelę, 1 schemą) yra kiek griežtesni. Vertindami tarminio kalbėjimo supratimo kompetenciją, jie teigia, kad tarminis kalbėjimas yra *beveik nesuprantamas*. Tokia pozicija atspindi akivaizdesnę atsiribojimą nuo tarminio kalbėjimo. Reikia pasakyti, kad respondentų argumentai, kodėl taip yra, iš esmės panašūs į tų, kurie žymėjo, kad tarminis kalbėjimas yra iš dalies suprantamas. Vadinasi, tokie

vertinimai pirmiausia sietini su konkretaus vertintojo gimtakalbiu poliglottiškumu [12]. Labai ar nelabai leksikos, tarties skirtumai trikdo tarminio kodo supratimą pirmiausia susiję su paties respondento kalbine kompetencija. Vartojant perceptyvinės dialektologijos terminiją, galima tikslinti – tarminio kalbėjimo supratimas susijęs su dialekto kompetencija. Pavyzdžiui:

KreKM12 – *todėl, kad yra tokių žodžių, kurie nevartojami bendrinėje kalboje;*
SkuoBV18 – *nes nesuprantu galūnių ir kirčiavimo;*
Mar6M04 – *todėl, kad kiti žodžiai, kitaip skamba;*
KauAžM06 – *nes skiriasi dauguma žodžių, yra tik regionui būdingų išsireiškimų;*
KauAžV29 – *todėl, kad nesuprantamai kalba;*
UkmŠM01 – *nes tarimas labai skiriasi;*
AIPV21 – *dėl žodžių tarimo.*

Atskirai gali būti paminėta tik Mar6M grupė, iš kurios net 42,22 % respondenčių (žr. 4 lentelę) teigia, kad tarminis kalbėjimas yra *beveik nesuprantamas*.

Tik tais atvejais, kai ne mažiau kaip 30 % tiriamųjų renkasi tą patį atsakymo variantą, galima kalbėti apie tam tikrą tendenciją. Kad tarminis kalbėjimas yra *lengvai suprantamas*, pažymėjo tik 9,72 % respondenčių ir 16,92 % respondentų (žr. 3 lentelę, 1 schemą). Vadinasi, šių duomenų nepakanka kvalifikuoti tarminį kalbėjimą kaip tam tikrų mokėjimų, kompetencijos nereikalaujantį kodą. Pažymėtina, kad tik RoPV tiriamųjų grupėje daugiau kaip 30 % respondentų (iš viso 31,03 %) (atsakymų pasiskirstymą kitose grupėse žr. 4 lentelėje), teigė tarminį kalbėjimą esantį *lengvai suprantamą*. Šios grupės respondentai tokį pasirinkimą argumentavo iš esmės dvejopai, t. y.:

a) aiškino, kad esami skirtumai (arba iš viso jų nėra) yra neesminiai, netrukduojantys komunikacijai, pavyzdžiui: RoPV03 – *todėl, kad skiriasi tik balsių vartojimas;* RoPV25 – *nes nieko nesiskiria tarminis kalbėjimas;*

b) teigė, patys esą tarminio kodo atstovai arba gyvena tokioje socialinėje-kalbinėje aplinkoje, pavyzdžiui: RoPV05 – *kartais kalbu pats;* RoPV08 – *nes gyvenu kaime;* RoPV09 – *aš namuose kalbu tarmiškai;* RoPV29 – *nes esu girdėjęs ir lengvai suprantu.*

Išvados

1. Vienoks ar kitoks apriorinis tarminio kalbėjimo suprantamumo / nesuprantamumo vertinimas labiausiai pagrįstas vartotojo asmenine kalbine patirtimi arba deduciniu samprotavimu. Respondentai linkę apibendrinti tarminio kalbėjimo vaizdinį pagal kelis suvokimo scenarijus:
 - a) jeigu nesupratau x tarminio diskurso, vadinasi, bet kokia tarminė raiška man yra nesuprantama;
 - b) tarminė raiška gali būti suprantama, jei yra:
 - i) panaši į bendrinę kalbą;
 - ii) panaši į mano (t. y. paties vertintojo) kalbėjimą;
 - iii) panaši į mano (t. y. vertintojo) aplinkoje girdimus kodus;
 - c) tarminis kalbėjimas man yra suprantamas todėl, kad tarmės yra lietuvių kalbos, o lietuvių kalbą aš moku.
2. Respondentų kalbinę nuovoką, pastabumą liudija atsakymo argumentų dėl kalbėjimo suprantamumo / nesuprantamumo konkretumas.
3. Jaunieji kalbos vartotojai nėra tik inertiški savojo kodo palaikytojai. Suprantamumo požiūriu kvalifikuodami tarminį kalbėjimą kaip žymėtąjį, kiek kitokį, jaunieji respondentai savo pačių vartojamą kodą priešina tarminiam kodui. Vadinasi, jų pačių kalbinė kompetencija yra kintantis dydis ir atitinka kalbos madą.
4. *Suprastino* ar *nesuprastino* tarminio kodo diferencijavimas liudija, kad vartotojų ir vertintojų sąmonėje egzistuoja tam tikras dialektų mentalinis žemėlapis.

5. Remiantis tyrimo duomenimis, negalima išskirti kurio nors Lietuvos regiono atstovų kaip geriau suprantančių tarminį kodą.

3 lentelė. Apriorinis tarminio kalbėjimo konceptualizavimas: suprantamumo kriterijus

a) tarminis kalbėjimas yra visiškai nesuprantamas	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
Iš viso	4	1,39	7	2,69
b) tarminis kalbėjimas yra beveik nesuprantamas	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
Iš viso	56	19,44	54	20,77
c) tarminis kalbėjimas yra iš dalies suprantamas	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
Iš viso	200	69,44	155	59,62
d) tarminis kalbėjimas yra lengvai suprantamas	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
Iš viso	28	9,72	44	16,92

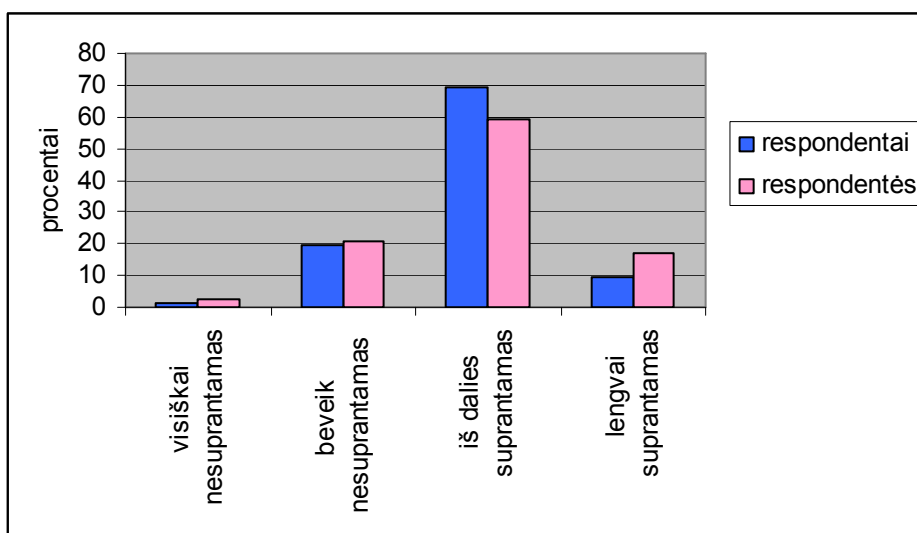
4 lentelė. Apriorinis tarminio kalbėjimo konceptualizavimas: suprantamumo kriterijus

Respondentų skaičius Kriterijai	UkmD			
	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	0	0	0	0
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	4	9,30	8	15,38
<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	28	65,12	32	61,54
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	11	25,58	12	23,08
<i>Iš viso</i>	43	100	52	100
Respondentų skaičius Kriterijai	UkmŠ			
	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	0	0	1	3,23
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	6	17,65	16	51,61
<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	26	76,47	11	35,48
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	2	5,88	3	9,68
<i>Iš viso</i>	34	100	31	100
Respondentų skaičius Kriterijai	RoP			
	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	1	2,7	2	6,89
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	3	8,1	6	20,68

<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	29	78,38	12	41,37
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	4	10,81	9	31,03
<i>Iš viso</i>	37	100	29	100
Respondentų skaičius	KauAž			
Kriterijai				
	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	1	4,0	0	0
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	3	12,0	4	13,0
<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	20	80,0	23	74,0
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	1	4,0	4	13,0
<i>Iš viso</i>	25	100	31	100
Respondentų skaičius	Mar6			
Kriterijai				
	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	0	0	3	5,56
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	19	42,22	12	22,22
<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	24	53,33	29	53,70
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	2	4,44	10	18,52
<i>Iš viso</i>	45	100	54	100
Respondentų skaičius	AIP			
kriterijai				
	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	1	2,7	0	0
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	9	24,3	4	15,38
<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	25	67,56	19	73,08
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	2	5,4	3	11,54
<i>Iš viso</i>	37	100	26	100
Respondentų skaičius	SkuoB			
Kriterijai				
	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	1	2,33	0	0
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	10	23,26	1	5,0
<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	29	67,44	18	90,0
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	3	6,97	1	5,0
<i>Iš viso</i>	43	100	20	100
Respondentų skaičius	KreK			
Kriterijai				

	M _{skaič.}	M %	V _{skaič.}	V %
SUPRANTAMUMAS				
<i>TK yra visiškai nesuprantamas</i>	0	0	1	5,88
<i>TK yra beveik nesuprantamas</i>	2	8,33	3	17,65
<i>TK yra iš dalies suprantamas</i>	19	79,17	11	64,70
<i>TK yra lengvai suprantamas</i>	3	12,5	2	11,76
<i>Iš viso</i>	24	100	17	100

1 schema. Apriorinis tarminio kalbėjimo konceptualizavimas: suprantamumas

Literatūra

Aliūkaitė Daiva 2007a, *Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė*, [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H), Vilnius.

Aliūkaitė Daiva 2007b, Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas, In: Jadvyga Krūminienė (red.), *Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida*, Vilnius: VU leidykla, 211–223.

Aliūkaitė Daiva 2008, Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos, *Respectus Philologicus* 14 (19), 23–42.

Chambers Jack K., Trudgill Peter 1998, *Dialectology* (Second Edition), Cambridge: Cambridge University Press.

Diercks Willy 2002, Mental Maps. Linguistic-Geographic Concepts, In: Daniel Long, Dennis R. Preston (eds.), *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 2, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 51–70.

Grumadienė Laima, 1980, Subjektyvusis kalbos vertinimas, *Kalbos kultūra* 39, 91–93.

Hogan-Brun Gabrielle, Ramonienė Meilutė 2006, Multilingual Practices in Vilnius and South-eastern Lithuania, In: *Kalba, įvairovė ir integracija besiplečiančioje Europoje: iššūkiai ir galimybės*, Tarptautinės tarpdisciplininės konferencijos tezės, 2006 m. gegužės 12–14 d., Kaunas: VDU, 33.

Inoue Fumio 1999, Classification of Dialects by Image: English and Japanese, In: Dennis R. Preston (ed.), *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 147–160.

Kačiuškienė Genovaitė 2003, Trečiojo amžiaus universitetas Šiauliuose: klausytojų požiūris į gimtąją tarmę, *Pedagogika* 69, 88–91.

- Kačiuškienė G., 2004, Rytų aukštaičių sidabraviškių šnektos vertinimas tarmės atstovų požiūriu. – Valoda dažadu kultūru kontekstā, 14, Daugavpils: Saule, 103–108.
- Kačiuškienė Genovaitė 2005, Tarmės samprata šiauliškių inteligentų savimoneje, *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, t. 9, Liepāja: LiePA, 49–54.
- Kačiuškienė Genovaitė, Barvydytė Aušra 2006, Mažeikiškių inteligentų požiūris į gimtąją tarmę: anketinis tyrimas, *Jaunųjų mokslininkų darbai* 4 (11), Šiauliai: ŠU, 8–14.
- Massini-Cagliari Gladis 2004, Language Policy in Brazil: Monolingualism and Linguistic Prejudice, *Language Policy* 3, 3–23.
- Milroy Lesley, Gordon Matthew 2003, *Sociolinguistics. Method and Interpretation*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Prakapienė Dalia 2007, *Demografijos pagrindai*, Kaunas: Šviesa.
- Preston Dennis R. 1989, *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*, Dordrecht: Foris.
- Preston Dennis R. 1999a, Introduction, In: Dennis R. Preston (ed.), *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, xxiii–xl.
- Preston Dennis R. 1999b, A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Varieties, In: Dennis R. Preston (ed.), *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 359–373.
- Preston Dennis R. 2002, Perceptual Dialectology: Aims, Methods, Findings, In: Jan Berns, Jaap van Marle (eds.), *Present-day Dialectology. Problems and Findings*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 57–104.
- Ramonienė Meilutė 2006, Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis, *Kalbos kultūra* 79, 137–148.
- Tumėnas Stasys 2003, Mokytojų požiūrio į tarmės sociolingvistinę analizę, *Pedagogika* 69, Vilnius: VPU, 238–242.
- Tumėnas Stasys, Račkauskas Jonas 2004, JAV lietuvių požiūrio į lietuvių kalbą ir tarmės sociolingvistinę analizę, In: *Tauta ir kalba: šiuolaikiniai sociolingvistinio ugdymo aspektai*, Kaunas: Technologija, 222–224.

Išnašos

- [1] ang. *bridging paradigms*.
- [2] ang. *adaptations of traditional dialectology*.
- [3] D. R. Prestonas nurodo penkis perceptyvinio tyrimo komponentus:
1. Nupiešti žemėlapi (ang. *Draw-a-map*). Respondentai pažymi tarmės, varianto ribas žemėlapyje.
 2. „Taisyklingas“ ir „malonus“ (ang. *“Correct” and “Pleasant”*). Respondentai įvertina varianto, tarmės taisyklingumą ir patrauklumą.
 3. Skirtingumo laipsnis (ang. *Degree of difference*) respondentai įvertina tarmių, variantų skirtingumo laipsnį.
 4. Dialekto atpažinimas (ang. *Dialect identification*). Respondentai identifikuoja dialektus.
 5. Kokybiniai duomenys (ang. *Qualitative data*). Tai konceptualaus vertinimo užduotis, respondentai išsako savo nuomonę apie atliktas užduotis, svarsto apie kalbėjimų variantus apskritai ir pan. (1999a, xxxiv–xxxv).
- [4] Apie kitus tyrimo duomenis žr. Aliūkaitė 2007a, 140–205; Aliūkaitė 2007b, 211–223; Aliūkaitė 2008, 24–26.
- [5] Vartojami tiriamųjų grupių kodiniai trumpiniai: UkmD – Ukmergės Dukstynos pagrindinė mokyklos respondentai (atliekant tyrimą pagelbėjo mokytojai: G. Dūdas, G. Stuknienė, E. Augustinavičienė, R. Bardauskienė), UkmŠ – Ukmergės „Šilo“ vidurinės mokyklos respondentai (mokytojos R. Paškevičienė ir M. Kazakevičienė), KauAž – Kauno „Ažuolo“ katalikiškos mokyklos respondentai (mokytojos A. Pielikienė ir A. Pekšienė),

Mar6 – Marijampolės 6-osios vidurinės mokyklos respondentai (mokytoja J. Vosylienė),
Skuodo rajono Bartuvos vidurinės mokyklos respondentai (mokytoja O. Rumbutienė),
KreK – Kretingos rajono Kartenos vidurinės mokyklos respondentai, AIP – Alytaus rajono
Pivašiūnų vidurinės mokyklos respondentai (mokytoja M. Junevičienė).

[6] Vartojami šie trumpiniai: RA – Rytų Aukštaitija, VA – Vakarų Aukštaitija, PA –
Pietų Aukštaitija, Ž – Žemaitija.

[7] Pažymėtina, kad po grupės kodinio trumpinio esanti raidė M žymi respondentę,
V – respondentą, skaičius – tiriamojo anketos numerį grupėje. Kiekvienos grupės
respondentų anketos numeruotos atskirai.

[8] Čia ir visur darbe respondentų komentarai pateikiami, ištaisius tik elementarias
rašybos klaidas, kitos klaidos netaisytos.

[9] *Plg.* NORMs kriterijus taip pat implikuoja socialinį dialektų žymėtumą
(Chambers, Trudgill 1998, 29).

[10] ang. *dialect (inferiority) complex* (dėl termino daugiau žr. Inoue 1999, 148).

[11] Perceptyvinės dialektologijos tyrėjų darbuose laikomasi nuostatos, kad
kiekvienas kalbos vartotojas / vertintojas turi tam tikrą *pažintinį, kognityvinį* ar *mentalinį*
žemėlapi – vietovės(-ių) vaizdinį sąmonėje.

[12] Toks žemėlapis atskleidžia paprasto kalbos bendruomenės nario erdvinę-kalbinių
nuovoką (plg. Diercks 2002, 51–70).

Gauta 2008 m. gruodžio 14 d.